

Karel Krejčí – outsider české literární vědy

— Veronika Matějková —

Nebývá zvykem, aby články k životnímu jubileu významného vědce vedly k pointě, že vážený oslavenec je outsider. Jedna ze zásadních studií, která o vědecké tvorbě Karla Krejčího vznikla, však právě k tomu to tvrzení dospívá: „Je otázka, či vůbec někdy bude možná syntéza Krejčího širokého materiálového horizontu [...] s novými bádateřskými metodami. A pravdepodobne sa vôbec nedá zlúčiť Krejčího postulat komplexnosti prístupu s moderným postulátom sústrediť sa na jeden prístup a používať len jemu zodpovedajúci metajazyk. To bráni pôsobeniu Krejčího na dnešnú literárnu vedu, robí ho tak trochu outsiderom“ (Winczer 1975: 215).

Citovaná studie Pavola Winczera plasticky vykresluje vedecký portrét Karla Krejčího; priznáva mu mnoho superlatív, vidí jej ako jednu z nejdôležitejších osobností poválečnej československej literárnej vedy. Ovšem z Krejčího prístupu k literatúre vyvozuje i nutná negatíva, tedy to, že se Krejčí přes všechnu výjimečnost ocitá mimo hlavní proud. Podobné otevřené nazvání Krejčího situace už v žádném jiném textu, který na téma Krejčího vědecké práce vznikl, nenajdeme. Naopak – ti, kdo by s Krejčím nesouhlasili, o něm většinou nepíší. A ti, kteří o něm

píše, si ho váží a jeho díla chválí, někdy je dokonce brání před možnými výtkami. Tento obhajobný rys se výrazně projevuje v textech, které o Krejčím vznikají po roce 1989. V posledních dvaceti letech se totiž několikrát zvedla vlna zájmu o Krejčího.¹ Většinou se tyto práce Krejčího žáků či jeho bývalých spolupracovníků angažují v jeho prospěch, snaží se učitele vytáhnout ze zapomnění. Bojují právě proti představě, že Krejčímu po právu připadá pozice outsidersera.

Jaký je tedy Karel Krejčí fenomén v české literární vědě? Na jedné straně oceňovaný, ale paralelně s tím označovaný za outsidersera? Připomeňme si stručně tvorbu Karla Krejčího a poté se zastavme u několika charakteristických momentů v její recepci.

Karel Krejčí (1904–1979) jako literární vědec (komparatista, slavista, polonista, bohemista) procházel aktivně dlouhou etapou československé literární vědy od třicátých let až po konec sedmdesátých let 20. století. V předválečném období Krejčí upevňoval svůj přístup k literatuře: střetával se s formalismem, strukturalismem, vypořádával se s pozitivismem, objevoval sociologii literatury. Od války až do závěru sedmdesátých let se pak snažil svou vizi literární vědy udržet. Velmi zhruba řečeno: znamenala především široký materiálový záběr a úctu k faktům, komparativní přístup a s ním propojené sociologické hledisko. Ve své době byl Krejčí oceňovaný a patřil k jedněm z nepočtených českých slavistů vydávaných v zahraničí. Knižně mu vyšly téměř dvě desítky prací, publikoval několik stovek odborných článků, pronesl stovky populárně-vědeckých přednášek, účastnil se zásadních slavistických a komparatistických projektů, zasedal v desítkách spolků, komisí, společností atd.² Na konci padesátých let byl však nucen opustit z politických důvodů pražskou filozofickou fakultu a kromě krátkého období v šedesátých letech se na ni už nesměl vrátit. Pracoval v akademickém Slovanském ústavu, ale toto působení (a zákaz pedagogické činnosti) považoval za druh izolace.

Od prvních textů, které byly o díle Karla Krejčího napsány, je zjevné, že byl vnímán jako velmi perspektivní mladý vědec pražské polonistiky. Takto například hodnotil jednu z prvních monografií *Polská literatura ve věrech revoluce* (1934) Krejčího učitel prof. Marjan Szyjkowski: „Práce dr. Krejčího patří nepochybně k nejlepším, jaké

1 Kromě jednotlivě publikovaných článků se jedná především o dvě konference pořádané v roce 2005 při příležitosti výročí narození Karla Krejčího (*Osobnost a dílo Karla Krejčího*, Praha; *Karel Krejčí a evropské myšlení*, Brno).

2 Přehled Krejčího publikací viz bibliografie (Bešta 1970). Souhrn dalších činností zachycuje Krejčího obsáhlá pozůstalost v LA PNP ve Starých Hradech.

nepolské pero napsalo o polských literárních jevech z počátku 20. století“ (Szyjkowski 1934: 11).

Konstantou se také již od počátku stává obdiv k množství zvládnutého materiálu, z něhož Krejčí vychází, a také k novosti či neotřetlosti metody, kterou ve svých pracích používá.

První větší konflikt, na který lze při čtení textů o Krejčím narazit, je recepce *Dějiny polské literatury* (1953). Podklady pro objemnou knihu o polské literatuře „od počátků ke dnešku“ si Krejčí připravoval již během válečných a poválečných let. K vydání ji pak chystal na počátku padesátých let, ale to se politicko-kulturní situace razantně proměnila. Vydání *Dějiny* se protahovalo, znění knihy dokonce procházelo čteními na filozofické fakultě a Krejčí knihu upravoval tak, aby vyhovovala a mohla vyjít.³

Reakce na ni lze v souhrnu označit za rozporuplné. Nikdo nemohl monografii upřít, že je po mnoha stránkách skutečně výjimečná: v té době neexistovala podobná syntéza dějin polské literatury (ani z pera Poláků), proto byly dokonce *Dějiny* přeloženy do němčiny. I polští polonisté a slavisté vysoce oceňovali Krejčího erudici. Novinkou ovšem bylo, že Krejčí na polském materiálu předvedl „marxistickou metodu“, tj. především použil jinou terminologii pro periodizaci a ve vstupních pasážích popsal společenské pozadí literatury skrze třídní boj.⁴ Zvolenou metodu samozřejmě tehdejší recenzenti v obecné rovině hodnotili jednoznačně kladně. Krejčího žák Otakar Bartoš dokonce namítal, že v několika pasážích měla být uplatněna ještě důsledněji: „Chybí zde kapitola o nástupu ‚čtvrtého stavu‘. [...] Pokrokové a reakční, realistické a protirealistické proudy v literatuře meziválečného dvacetiletí nejsou dosti výrazně rozlišeny“ (Bartoš 1953: 1104). Kvůli „marxistické“ periodizaci s ní pak polští vědci lehce polemizovali, ale zpočátku to byly jen drobné výtky. S politickým táním se však postupně otevíral prostor pro kritiku zvolené metody. V každé následující recepci (*Dějiny*

3 Potvrzuje to např. polonista Jiří Bečka: „Když však předkládal [K. K.] po částech své velkolepé dílo, byl mladými českými marxisty opět tvrdě kritizován“ (Bečka 2004: 404). Vyplývá to též z tehdejší recenze: „S touto velkou vědeckou průpravou, díky přehodnocovacímu úsilí polské literární vědy i naší domácí tradici, mohl prof. Krejčí úspěšně splnit svůj závažný úkol, při čemž mu částečně pomohly i diskuse o jeho práci na katedře slavistiky“ (Bartoš 1953: 1101).

4 Marxizující prvky se objevují především v názvech periodizačních úseků (např. Doba pozvolného úpadku feudální literatury, Období šlechticko-buržoazních revolucí, Literatura období imperialismu až k první válce světové atd.) a také v úvodních shrnujících kapitolách, např. „V XV. století, za vlády nové dynastie *jagellonské*, dochází v Polsku k zostření třídního boje, zejména k zesilování vnitřních antagonismů v třídě vykořisťovatelské“ (Krejčí 1953: 21).

k sobě dlouho přitahovaly pozornost a diskuse nad nimi ostatně pokračuje až do současnosti) byla právě tato nová marxistická metoda více či méně kritizována.

Už v přijetí *Dějín polské literatury*, které byly nesporně dlouhou dobu zásadní příručkou oboru, se tedy ukazují hlavní konstanty recepce Krejčího práce: upřímný obdiv k monumentálnímu výkonu, co se sebraného a uspořádaného materiálu týče, pozornost, která se váže k nové použité metodě, a zároveň i určité pochybnosti či výhrady k jeho dílu. Krejčí ani po všech úpravách nenaplnil v *Dějínách* to, co by od něj hlavní proud vědy v padesátých letech čekal. A zároveň vydal knihu, o níž se už vždy hovořilo jako o publikaci poplatné době svého vzniku.

Další střetnutí hlavního proudu literární vědy a Karla Krejčího se váže k jiným „dějinám“, tentokrát k *Dějínám české literatury* 3 (Pohorský 1961). Krejčí jako uznávaný odborník na českou literaturu 19. století byl původně hlavním redaktorem třetího svazku tzv. akademických dějin. Nakonec však byl z této pozice odvolán, vyšly mu pouze dva medailony, redakci převzal Miloš Pohorský a ten také napsal hlavní vstupní studii, se kterou původně počítal Krejčí.⁵

Popis konfliktu ze strany Karla Krejčího se zachoval v rukopise „Moje účast na pracích o III. dílu Dějin české literatury“ uloženém v jeho pozůstalosti: „S. akad. Mukařovský však po stručném úvodu, v němž pouze konstatoval, že mu nevyhovuje koncepce mých příspěvků, protože dost nezdůrazňuje dva proudy – pokrokový a reakční – v české literatuře, prohlásil, že stati o Arbesovi a Sv. Čechovi mohou podle připomínek, které mi budou dány, upravit sám, pokud jde však o stať obecnou a stať k J. Vrchlickému, bude mi ke každé z nich přidělen jeden pracovník z Ústavu pro českou literaturu, který mě poučí, jak to mám opravit“ (Krejčí nedatováno [pravd. 1960]). K situaci máme také současný komentář Pohorského: „[...] Krejčí měl místo Poláka napsat kapitoly o Svatopluku Čechovi a Jakubu Arbesovi. [...] Pracovní kontakt s ústavem pokračoval, ale pokračovalo i zděděné napětí mezi ‚pozitivistickou‘ generací a vrstvou novějších pracovníků ze ‚strukturalistické‘ moderny“ (Pohorský 2009: 101). Svou roli sehrálo jistě i to, že v roce 1958 musel Krejčí z politických důvodů opustit fakultu a bylo by jistě velmi problematické ustavit šéfredaktorem svazku politicky nedůvěryhodnou osobu.⁶ Avšak z citací vyplývá, že Krejčí i Pohor-

5 Podrobnější informace o sporu viz zpráva o Krejčího pozůstalosti od Miloše Sládka (Sládek 2005).

6 Srov. vzpomínky Vladimíra Forsta „Úlomky života“ (Forst 2009).

ský se shodují, že problém kolem redakce byl i ideově-metodologický. Potvrzuje to i tehdejší oficiální zápis z porady o Krejčího kapitolách: „[...] projednat stav práce na třetím dílu *Dějin* a učinit potřebná opatření k tomu, aby byl tento díl hotov včas a v takovém stavu, který by odpovídal patřičným odborným a ideově politickým nárokům“.⁷ Krejčí se tak opět ocitl v situaci, kdy byl sice považován za zasloužilou veličinu v oboru, ale nakonec byl přece jen odsunut na vedlejší kolej, protože jeho koncepce dějin nebyla vyhovující.

Mnohem příznivější situace nastala v polovině šedesátých let, kdy Krejčí (tak trochu díky tomu, že nemohl učit a plně se věnoval vědecké práci) vydal další stěžejní dílo, monumentální komparatistickou *Heroikomiku v básnictví Slovanů* (1964). Je to dílo, které – především slavistům – bez nadsázky vyraželo dech. Pětisetstránková studie o vývoji široce pojatého žánru „heroikomiky“, a to zdaleka nejen ve slovanských literaturách: „Vedle významu metodologického a vedle aktuálnosti autorova zřetele k otázkám komiky má práce K. Krejčího svůj nejvlastnější význam v utřídění heroikomických prvků ve slovanských literaturách a jejich zařazení do celoevropského kontextu“ (Mathauserová 1966: 46). Přes všechnu úctu (knize se věnují i zahraniční recenze) zůstala ale *Heroikomika* tak trochu bludným balvanem české slavistiky. Je to dílo monumentální, ale co s ním? Svou šíří záběru je nenapodobitelné, takže naděje, že by mohlo vytvořit metodologický vzor pro následovníky, nemohly být naplněny. „[...] není pochyb, že vyprovokuje některé dílčí problémy anebo že otevře cestu dokonce k syntetické práci o jiném literárním druhu“ (Heřman 1965: 357). Zároveň je *Heroikomika* tak rozsáhlá, že v některých pasážích představuje jen nashromážděný materiál a na vyvozování závěrů už Krejčímu nezbyla síla. Je otázkou, nakolik *Heroikomika*, toto stěžejní dílo české slavistické komparatistiky, obor skutečně ovlivnila. Krejčí vytvořil „impozantní panoráma“, na které ale ve skutečnosti nikdo nenavázal.

Zajímavých momentů v recepci Krejčího díla lze zachytit samozřejmě mnoho, posuňme se však už nyní do doby po roce 1989.

Jak již zaznělo v úvodu, po roce 1989 nastala v recepci tvorby Karla Krejčího specifická situace. Krejčího bývalí spolupracovníci či žáci (většinou z řad slavistů) se snažili jeho díla aktualizovat: byl to boj o rehabilitaci jeho vědecké práce, opakovaně vznikaly texty o Krejčím jako podnětném badateli. Většina těchto textů se vztahuje ke Krejčího

7 *Dějiny české literatury III* – zápis o poradě, 15. srpna 1960 (Literární archiv Památníku národního písemnictví, Staré Hradky, Karel Krejčí, osobní fond).

metodě. Je to jistě dáno i „objevem“ a reedicí Krejčího práce *Sociologie literatury* (2001, 2008), která do té doby figurovala spíš jen jako položka v Krejčího bibliografii, ale kterou jen málokdo skutečně držel v ruce. Reedice *Sociologie literatury* umožňovala spojovat Krejčího s pražským strukturalismem a skrze tuto spojnici podtrhnout Krejčího význam. Snaha očistit Krejčího od pejorativního označení „pozitivisty“, což de facto znamenalo jakési obecné označení metodologicky zastaralého badatele, je v textech z této doby velmi silná.

Zajímavý rozpor je v tom, že Krejčí, který se sám rozhodně necítil být teoretikem, byť si svou metodologii vědomě vytvářel, byl od devadesátých let recipován především na základě metody, respektive skrze svou metodologickou objektivnost a přínosnost. Hlavní důvody najdeme především dva. Zprv je mnohem snazší věnovat se stručným teoretickým tezím, které lze z Krejčího textů vybrat poměrně jednoduše, než studovat jeho objemné literárněhistorické dílo. Zadruhé: přemýšlení nad metodologií přesněji odpovídá problémům, které řeší současná literární věda, proto se takto volená cesta Krejčího rehabilitace zdá la přímočařejší.

Přestože je tedy od roku 1989 možné číst řadu studií s vyzněním, že Krejčí patří mezi stále aktuální badatele, považují společně s 35 let starým článkem Pavola Winczera pozici Krejčího dodnes za outsiderskou. Až na pár studií, jež znají speciálně zaměřeni odborníci na českou literaturu 19. století nebo někteří slavisté, nepatří dnes Krejčího práce k těm hlavním, jaksi kanonickým, k nimž se vztahuje současná česká literární věda, respektive literárněvědná bohemistika. Na otázku „proč tomu tak je“ se na závěr pokusme navrhnout pár odpovědí.

Jeden z důvodů pojmenoval Pavol Winczer ve své studii o Krejčím poměrně lapidárně: „extenzívne zhromažďovanie poznatkov nie je dnes v kurze“ (Winczer 1975: 215). Krejčí skutečně dbal na to, aby jeho práce obsahovaly velké množství materiálu. Bylo obdivuhodné, co všechno Krejčí dokázal pojmout a poté sloučit dohromady. Avšak – již v sedmdesátých letech to zjevně „nebylo v kurzu“. Krejčího materiálové znalosti můžeme obdivovat, ale navazovat na takový styl práce se již nedá. Takové encyklopedické znalosti se dnes v literární vědě nepovažují za to nejdůležitější.

Druhý důvod je Krejčího přístup k literatuře. Jistěže Krejčí při psaní svých prací rozmýšlel, jakým způsobem množství materiálu uchopit. A protože se rád pouštěl do neprobádaných otázek, musel hledat nové způsoby. Avšak dvě jeho základní východiska se dnes ocitají na

okraji literárněvědné reflexe: jednak úzké spojování sociálních a historických procesů s vývojem literatury a vyvozování jednoho z druhého, jednak přístup k psaní dějin, jako by se – byť s velkou erudicí – zaznamenávaly děje, jak se skutečně odehrály. Krejčí nebyl banálním dějepiscem, ale neuvažoval o dějinách tak, že je to konstrukt, který vytváří sám vědec. Krejčí také vědomě nepřistupoval na vědecký metajazyk. Nespécializoval se úzce na jeden předmět, často téměř nepoužíval poznámkový aparát a texty psal spíše jako vyprávění, která nejsou určena jen pro zasloučené z oboru. To vše ho – jak už ostatně naznačuje i Winczer – pro současnou literární vědu diskvalifikuje.

Třetí důvod je spíš oborový: velká část Krejčího tvorby, tedy slavistické (polonistické) práce, se ocitá na okraji také kvůli tomu, že dnes je slavistika jako obor stížena vleklou krizí. Je stále méně těch, kdo by jeho práce – například polonistické – skutečně četli, nebo dokonce zkoumali. To je ale pochopitelné riziko komparatistů a vědců zabývajících se cizími literaturami.

Karel Krejčí dnes svými texty nemůže zaujmout na základě použité metody a snaha ho takto aktualizovat mi přijde marná. Jestli je Krejčí něčím zajímavý, tak tím, co považoval ve své práci za podstatné, tedy výsledky svého literárněvědného bádání: souvislostmi v literatuře, které dokázal objevit, úvahami, které nad literaturou dokázal vést. Metodologicky snad může inspirovat právě tím, čím se odsoudil do pozice outsidera. Tedy svou schopností psát odborné texty tak, aby jim mohl porozumět jakýkoli vzdělaný člověk, nejen kolega z oboru. Neznamená to psát banálně nebo bez poznámkového aparátu, ale vytvářet čtivé texty, které dokáží vykročit i mimo svůj obor.

Literatura

BARTOŠ, Otakar

1953 „Na okraj ‚Dějin polské literatury‘ Karla Krejčího“, *Nový život* 5, č. 9, s. 1099–1105

BEČKA, Jiří

2004 „Karel Krejčí mezi proudy (1904–1979)“, *Slavia* 73, č. 4, s. 397–410

BEŠTA, Theodor

1970 *Bibliografie prací univ. prof. PhDr. Karla Krejčího, DrSc., člena korespondenta ČSAV, s přehledem jeho vědecké činnosti* (Praha: Universita Karlova)

FORST, Vladimír

2009 „Úlomky života“, in Jiří Holý (ed.): *Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a v dokumentech* (Praha: Akropolis), s. 502–514

HEŘMAN, Miroslav

1965 „Literární komparatistika na nových cestách“, *Česká literatura* 13, č. 4, s. 353–357

KREJČÍ, Karel

1953 *Dějiny polské literatury* (Praha: Československý spisovatel)

1964 *Heroikomika v básnictví Slovanů* (Praha: Nakladatelství ČSAV)

2001 *Sociologie literatury* (Brno: Masarykova univerzita)

2008 *Sociologie literatury* (Praha: Grada)

s. d. (pravděpodobně 1960) „Moje účast na pracích o III. dílu Dějin české literatury“ (Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha: Karel Krejčí, osobní fond: Rukopisy vlastní)

MATHAUSEROVÁ, Světlá

1966 „Karel Krejčí, Heroikomika v básnictví Slovanů“, *Československá rusistika* 11, č. 1, s. 45–47

POHORSKÝ, Miloš (ed.)

1961 *Dějiny české literatury* 3 (Praha: Nakladatelství ČSAV)

2009 „Fakulta se neustále proměňovala“, in Jiří Holý (ed.): *Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a v dokumentech* (Praha: Akropolis), s. 63–111

SLÁDEK, Miloš

2005 „Předběžná zpráva o osobním fondu Karla Krejčího uloženém v Literárním archivu PNP“, *Slavia* 74, č. 4, s. 399–405

SZYJKOWSKI, Marjan

1934 „Przedmowa M. Szyjkowskiego“, in Karel Krejčí: *Polská literatura ve věrech revoluce* (Praha: Orbis), s. 7–12

WINCZER, Pavol

1975 „Črta k vedeckému profilu Karla Krejčího“, *Slavica Slovaca* 10, č. 2, s. 215–219

Karel Krejčí: Outsider in Czech literary criticism

A scholar in comparative literature, Slavonic, Polish & Czech studies, Karel Krejčí (1904–1979) is an unusual phenomenon in the history of Czech literary criticism. For five decades he was a prolific author, well established and recognized at home and abroad, who took part in many collaborative works. Yet even in his lifetime his approach to literature gained him the label of an outsider. Although after 1989, there were several waves of attempts to raise the awareness of Krejčí's work, he still remains an outsider today. This paper looks into characteristic features of the reception of Krejčí's work as well as an explanation why Karel Krejčí continues to be on the periphery of Czech literary criticism.

Keywords

Czech literary criticism, Slavonic studies, reception, methodology, periphery